

BEVEZETŐ

Témaválasztás

Felekezetiesség – iskola – interkulturalitás. A mezőberényi szlovák evangélikus népoktatás 1723–1890 között című munkámban a dél-magyarországi szlovák nyelvszigeten élő, mezőberényi szlovákok életét mutatom be a vallás, a kultúra, a művelődés viszonyát vizsgálva.

Témaválasztásomat az indokolta, hogy a nyelvhasználat egyik fő színtere a családon kívül az iskola, mely a nyelvelsajátítás és a nyelvhasználat, az anyanyelv-ismeret, a nyelvi és nemzetiségi öntudat kifejlődésének az egyén személyiségébe való belenevelődésnek a helye. Célkitűzésem tehát a mezőberényi szlovák nyelvhasználat változásának bemutatása az iskolai nyelvhasználaton keresztül 1723-tól 1890-ig.

Kitűzött célok

Célkitűzésem tehát a mezőberényi szlovákság művelődéstörténeti képének bemutatása a letelepedéstől a XX. század fordulójáig. Az időszak kijelölését az indokolja, hogy az önállóvá váló és erős nemzetiségi öntudatú közösség ebben az időszakban élte meg további sorsának meghatározó változásait, s ezután történt kultúrafejlődésében egy gyors változás. Az átalakuló szlovák kultúra fokozatosan szlovák–magyar nyelvűvé és kettős tartalmú kulturális rendszerré alakul át, mely főleg 1890, majd 1920 és 1940 után figyelhető meg (okai: politikai intézkedések, asszimilálódás, polgárosodás, kitelepítések, stb.).

Munkámban nem írom le a kisebbségem teljes történetét, hanem az egyházi és a magas kultúra azon rétegeit vizsgálom, amelyek az önállóvá váló élet megteremtésében fontos szerepet játszottak, s lényegesek lehettek a helyi kulturális, nyelvi és szellemi értékek és hagyományok további megőrzésében.

Ennek érdekében:

- I. Leírom a háromnemzetiségű Mezőberény szlovákokkal való betelepítését, vizsgálom a családok származását, a letelepedés körülményeit.
 - Bemutatom legjellemzőbb vonásaikat.
 - Vizsgálom egyházalapításukat, önálló gyülekezeti életük megteremtését, oktatási körülményeiket, iskolaalapításukat.
 - A népi kultúrát kevésbé érintve, a népi vallásosság jellemzőire helyezem a hangsúlyt.

- II. Az elemi iskolák életén keresztül feltárom a szlovák és a magyar nyelvhasználat ügyét, az oktatás szervezésén, körülményein, anyagán át azzal a céllal, hogy felvázoljam a szlovák evangélikus elemi népoktatás anyanyelv használatának legfontosabb jellemzőit.
- Leírom elért eredményeiket, bemutatom jeles személyiségeiket.
- III. Az interkulturalitás témakörén belül kifejtem, hogy a településnek, a szlovák egyháznak és iskoláinak milyen típusú és mélységű kulturális és szellemi kapcsolata volt az adott időszakban.
- Vizsgálom a három településrész elkülönülését és kapcsolatát, vallási, felekezeti sokszínűségét, az interkulturalitás elemeit, személyeit, szervezeteit.
 - Egyházi vonatkozásban a kétnyelvű (szlovák és német) evangélikusok kapcsolatát, a letelepedők szálait szülőföldjükkel.
 - Hivatali és személyes kapcsolataikat az egyházi életben (felföldi megyékkel, egyházmegyei vezetőkkel és intézményeivel, a lelkészek személyes kapcsolataival).
 - Az egyházi iskolákon keresztül megvalósuló interkulturalitás vizsgálatakor kitérek a tanítók, tanárok, lelkészek, diákok származási helyére.
 - A szellemi hatásokat vizsgálva azt kutatom, hogy az alkalmazott tankönyvek hogyan erősítik vagy gyengítik az etnikai-kulturális tudatot, s mennyiben nevelnek a többségi nemzethez való tartozás tudatára.
 - Az egyházmegye szellemi életéből azt ragadom ki, hogy a pedagógiai-filozófiai hatások milyen közvetítő csatornákon jutnak az oktatási intézményekbe, személyesen, közvetlenül, ill. közvetetten tankönyveken, irodalmon keresztül.
 - Az idegen nyelvek szerepe és a magyar nyelvhasználat köre az oktatásban és a mindennapokban.
 - A felföldi vármegyékben működő evangélikus gimnáziumokkal való kapcsolatokat nem elemzem, csak utalok rá.
 - A település interkulturalitását vizsgálva nem térek ki a tanonciskolára, az ismétlődő gazdasági iskolára sem, mint ahogy a felekezetek egymás közötti egyházi és világi kapcsolatait sem értékelem.

A használt fogalmak körülhatárolása

Munkámban szlovák kultúrán az anyanyelvhez kötött kulturális elemet értem, nemzetiségi kultúrán pedig azt a nemzeti kultúrától eltérő sajátos tartalmat és kulturális folyamatot, amely egy kulturális rendszer része.² Kulturális identitáson azt értem, ami a személyes identitás kulturális összetevője, s amely kialakulásának és

² GYIVICSÁN 1993c. 19.

megőrzésének feltétele az, hogy az egyén ismerje azt a kultúrát, amelynek hordozója, és ne váljon kérdéssé, hogy életvitelében, önazonosságának fenntartásában segíti.³

Az etnikum kifejezést kétféle értelemben használom. Egyrészt értem alatta általános etnográfiai megközelítésben azt, hogy az etnikum az etnikai csoport és az etnikai identitás nem állandó, hanem változó. Az etnikumok megjelennek, keresztül mennek egy változáson, majd a változó körülményekre adott válaszképpen eltűnnek a gazdasági és társadalmi környezetben. Az etnikum röviden egy történelmileg megalkotott társadalmi identitás. Másrészt a társadalomtudományi gondolkodásban használt fogalmat értem ez alatt, vagyis azt, hogy az etnikum egy mindenki által osztott kulturális jellegzetesség, illetve egy érzelmileg elkötelezett közösség és egyben egyéntudat is.⁴ A szlovák nemzetiségi népcsoport említéseinél a forráshűsége törekedtem, ezért a szláv, tót, tóth, szlovák kifejezéseket a források szóhasználatára alapján írom le, a forrás eredeti jelentését értve alatta.

A vonatkozó alapirodalom ismertetése

- A) Településünk szlovák nemzetiségének történetére és iskolai viszonyaira vonatkozóan az alábbi művekben található leírások, feldolgozások:
1. Haan Lajos: Békés vármegye hajdana. Pest, 1870.
 2. Karácsony János: Békés vármegye története I–III. Gyula, 1896.
 3. Mezőberény története I–II. (Szerk.: Szabó Ferenc) Mezőberény, 1973.
 4. Bartóky József: A mezőberényi szlovák evangélikus templom története. Mezőberény, 1992.
- B) A szlovák nemzetiség kulturális összetevőit Gyivicsán Anna vizsgálta többek között az *Anyanyelv, kultúra, közösség* (Budapest, 1993.) című munkájában.
- C) Az egyházi alap- és középfokú oktatásra vonatkozóan az alábbi tanulmányokban találtam adatokat:
1. Mészáros István: Népoktatásunk 1553–1777 között. Budapest, 1972.
 2. Szentkereszty Tivadar: Békés megye népoktatásának története. Békéscsaba, 1932.
 3. Bellér Béla: A nemzetiségi iskolapolitika története Magyarországon 1918-ig. *Magyar Pedagógia* 1974. 47–65.
 4. Benka Gyula: A békési ág. hitv. ev. egyházmegye tulajdonát képező s általa fenntartott szarvasi főgimnázium története 1802–1895. Gyoma, 1895.
 5. Szelényi Ödön: A magyar evangélikus iskolák története a reformációtól napjainkig. Pozsony, 1917.
 6. Dedinszky Gyula: A szlovák betű útja Békéscsabán. Békéscsaba, 1987.

³ MN 2000. 622.

⁴ HOLLÓS 1995. 92.

Felmerült hipotézisek

- I. A helytörténeti jellegű neveléstörténeti művek a művelődéstörténet egészéhez tartoznak.
- II. Az iskolatörténeti kutatások tanulságai beépíthetők a jelenkori nevelés folyamatába.
 1. Az evangélikus népiskolák a nyelv megőrzésében alapvető szerepet játszottak.
 2. A nemzetiségi öntudat fejlődésében, a közösség műveltségi színvonalában nagy szerepet játszottak a néptanítók.
 3. Az egyház identitásmegőrző szerepe és kultúraközvetítése nagyjelentőségű volt a tárgyalt időszakban.
- III. A kulturális és szellemi kölcsönhatás erőteljesebbé tette a település és az esperességi latin gimnázium megyén túli szellemi kisugárzását, ugyanakkor egy idő után felgyorsította a nemzetiségi anyanyelv háttérbe szorítását.